

СЕКЦІЯ 3 СПЕЦІАЛЬНІ ТА ГАЛУЗЕВІ СОЦІОЛОГІЇ

РАШИЗМ ЯК ІДЕОЛОГІЯ: СПРОБА СОЦІОЛОГІЧНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ RASHISM AS AN IDEOLOGY: AN ATTEMPT AT SOCIOLOGICAL INTERPRETATION

Після повномасштабного вторгнення росії в Україну поняття «рашизм» набуло широкого поширення в українському суспільстві і вийшло за його межі. Термін «рашизм» походить з двох слів, які накладаються одне на одне – фашизм та Russia. Тобто рашизм – це скорочення від російський фашизм, очевидна також його співзвучність з расизмом, який є одним з ключових складників фашизму. Метою статті є спроба розгляду рашизму як сучасної політичної ідеології та соціальної практики владного режиму росії кінця XX – початку XXI століття, що базується на ідеях «особливої цивілізаційної місії» росіян, «старшості братнього народу», нетерпимості до елементів культури інших народів; на тоталітаризмі й імперіалізмі радянського типу, використанні російського православ'я як моральної доктрини та на геополітичних інструментах впливу. До формування рашизму як ідеології слід віднести більшу частину війн на теренах суверенних держав, що входили до складу СРСР. Відмінною рисою свідомості рашистів є надія на силу. Важливою ознакою рашистів є розуміння історії росії як набору культових дат, яким рашисти поклоняються і в які вірять. У результаті нашого дослідження пропонується таке визначення рашизму – це уособлення расистської, ксенофобської, шовіністичної, популістської ідеології, що підтримується більшістю російського населення і реалізується в агресивній та злочинній зовнішньополітичній діяльності росії. Рашизм XXI ст. – це логічне продовження росіянізму XIX ст. та сталінізму й постсталінізму XX ст. Рашизм є варіантом синтезу таких понять, як «фашизм», «нацизм», «комунізм», і має бути засуджений як людина-ноненависницька ідеологія та практика. Руйнація такої ідеології можлива виключно як наслідок руйнації рф не тільки як імперії, а як держави загалом. Поняття рашизму має бути зафіксоване у міжнародно-правових документах як сучасний російський еквівалент фашизму.

Ключові слова: політична ідеологія, рашизм, фашизм, нацизм, російсько-українська війна.

After the full-scale Russian invasion of Ukraine, the concept of rashism became widespread in Ukrainian society and went beyond it. The term rashism comes from two words that are superimposed on each other – fascism and Russia. That is, rashism is an abbreviation of Russian fascism, and its consonance with racism, which is one of the key components of fascism, is also obvious. The purpose of the article is an attempt to consider rashism as a modern political ideology and social practice of the Russian regime of the late 20th – early 21st century, based on the ideas of the “special civilizational mission” of Russians, “the seniority of a brotherly people”, intolerance to elements of the culture of other nations; on totalitarianism and imperialism of the Soviet type, the use of Russian Orthodoxy as a moral doctrine, and on geopolitical instruments of influence. The formation of rashism as an ideology should be attributed to the majority of wars on the territory of sovereign states that were part of the USSR. A distinctive feature of the rashist consciousness is hope for strength. An important feature of the rashists is the understanding of the history of Russia as a set of cult dates, which the rashists worship and believe in. As a result of our research, the following definition of rashism is proposed – it is the personification of racist, xenophobic, chauvinistic, populist ideology, which is supported by the majority of the Russian population and is implemented in Russia's aggressive and criminal foreign policy activities. Rashism of the 21st century is a logical continuation of Russianism of the 19th century and Stalinism and post-Stalinism of the 20th century. Rashism is a variant of the synthesis of such concepts as fascism, Nazism, communism and must be condemned as a misanthropic ideology and practice. The destruction of this ideology is possible only as a result of the destruction of the Russian Federation not only as an empire, but as a state in general. The concept of rashism should be recorded in international legal documents as the modern Russian equivalent of fascism.

Key words: political ideology, rashism, fascism, nazism, russian-ukrainian war.

УДК 316.75:323.13(=161.1):355.01(470+571:477)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.46.7>

Безрукова О.А.

д.соц.н., доцент,
завідувач кафедри галузевої соціології
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

Постановка проблеми. Після повномасштабного вторгнення росії в Україну поняття «рашизм» набуло широкого поширення в українському суспільстві і вийшло за його межі. Так, у статті для The New York Times американський історик Тімоті Снайдер характеризує сучасний російський режим як фашистський, але для розрізнення його з подібними політичними ідеями XX ст. пропонує власний тер-

мін – «шизофашизм», зазначаючи, що в Україні прийнято послуговуватися назвою «рашизм» [12]. Термін набув значного поширення під час російсько-грузинської війни 2008 року. Більш широке поширення цього терміна припало на період початку російсько-української війни в 2014 році, а саме анексії АР Крим російською федерацією, збиття літака Boeing 777 біля Донецька 17 липня 2014 та війни на Сході

України. Міжнародне використання цього терміна відбулось після початку російського вторгнення в Україну 2022 року.

Припускаємо, що однією з причин поширення саме цього слова для позначення політичного устрою країни-агресора була зрозумілість сенсів, які вкладалися в нього. Так, термін «рашизм» складається з двох слів, які накладаються одне на одне – фашизм та Russia. Тобто рашизм – це скорочення від російський фашизм, до того ж очевидна співзвучність з расизмом, який є одним з ключових складників фашизму.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Італійський філософ У. Еко, аналізуючи фашизм та практики нацизму, зазначав, що, попри безліч відмінностей між різними тоталітарними системами з різними назвами, вони мають дещо спільні характеристики. Еко звертає увагу, що досить бодай однієї з них, щоб навколо неї «почав згущуватися фашизм». У своїх публічних коментарях результатів соціологічних досліджень періоду війни, ставлення українців до росіян і росіян до українців питання визначення російської політичної ідеології висвітлювали Є. Головаха [2], В. Паніото [10]. Ознаки російського фашизму та його геноцидні практики досліджують українські вчені О. Кривдик, Л. Якубова, С. Дацюк, А. Дробович, О. Гринів, О. Костенко, П. Олещук, О. Романчук.

Постановка завдання. Метою є спроба розгляду рашизму як сучасної політичної ідеології та соціальної практики владного режиму росії кінця ХХ – початку ХХІ століття, що базується на ідеях «особливої цивілізаційної місії» росіян, «старшості братнього народу», нетерпимості до елементів культури інших народів; на тоталітаризмі й імперіалізмі радянського типу, використанні російського православ'я як моральної доктрини та на геополітичних інструментах впливу, насамперед енергоносій для європейських країн, військовій силі, стосовно країн, що входять до кола впливу російської федерації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рашизм є різновидом нацизму, фашизму і синонімом терміна «російський нацизм». Термін «рашизм» штучно утворений шляхом поєднання англійської назви Russia (тобто росія, вимовляється: раша) із терміном «фашизм». Рашизм є різновидом тоталітарної, фашистської ідеології, це поєднання основних засад фашизму і сталінізму. Він є обґрунтуванням геополітики Росії, спрямованої на окупацію та анексію територій інших держав під девізом «збирання земель російських».

Уперше термін введений російським письменником та публіцистом Олександром Герценом у романі «Минуле і думи» (1868) у формі «росіянізм» для позначення екстремістського

напрямку в москвофільстві. Серед численних радикальних націоналістичних рухів 1990-х у росії ультраправа фашистська «Народна Національна Партія» росії (ННП), що заснована в 1994 році, натхненна фашизмом італійського типу, як захисниця російського православ'я і козацьких рухів, поширювала ідеологію, яку називала «росіянізм». Ця ідеологія була комбінацією популізму, расового та антисемітського містицизму, національного екологізму, православ'я та ностальгії за царем. Партія налічувала кілька тисяч членів, однак історично впливала через відомі газети «Я русский», «Наследие предков» та «Эра России». Партія незабаром зазнала проблем із законом, газета «Я русский» була заборонена у 1999 році й Іванов-Сухаревський, її засновник, засуджений до кількох місяців тюремного ув'язнення, однак після звільнення він тривалий час залишався важливою фігурою в колах, близьких до Спілки письменників росії, і проводив далі свою діяльність [11].

До формування рашизму як ідеології слід віднести більшу частину війн на теренах суверенних держав, що входили у склад СРСР, а саме: Придністровський конфлікт; Перша російсько-чеченська війна 1994–1996 рр.; Друга російсько-чеченська війна 1999–2009 рр.; Російсько-грузинська війна 2008 р.; Російсько-українська війна з 2014 р.

Вважається, що термін «рашизм» привертає увагу науковців пострадянського простору починаючи з 90-их років ХХ ст. У той період його використовували для позначення мілітаристської політики росії, яка в офіційному дискурсі вмотивовувалася національними інтересами новоутвореної держави. Перша ж хвиля не локального, а масового поширення слова рашизм пов'язана з подіями 2008 року, коли росія окупувала Абхазію та Цхинвальський регіон Грузії. У словниковий запас українців це поняття входить після окупації півострову Крим та початку війни на Сході України у 2014 році, але найбільша поширеність як у медіапросторі, так і в повсякденному спілкуванні термін «рашизм» набуває після 24 лютого 2022 р., коли спроба повністю захопити суверенну державу і неприкрите ігнорування міжнародного гуманітарного права створило чітку асоціацію між сучасною росією і гітлерівською Німеччиною як в українців, так і у всьому цивілізованому світі [5].

Про рашизм ЗМІ зазвичай говорять як про ідеологію (іноді як про квазі-ідеологію), подаючи це як аксіому, але для правомірності використання такого позначення потрібно навести обґрунтування, яке проілюструє, що рашизм підпадає під це визначення. Тому спробуємо навести характеристики ідеологічної суті рашизму:

1) наявна чітка (не завжди вербально висловлена або десь зафіксована, але виражена в діях) система переконань щодо політичного, економічного і соціального устрою росії (пряма вертикальна ієрархічна модель; великі фінансові вливання у військовий сектор; розподіл на центр і периферію за якого з республік, де більшість населення – національні меншини, викачуються ресурси, але при цьому не вкладаються кошти у розвиток, що перетворює їх на так звані «депресивні регіони» [4]);

2) зазначене у першому пункті відображає інтереси конкретної групи населення, а саме верхівки росії, яка не змінювалася протягом 20 років;

3) за допомогою пропаганди політична еліта росії на ціннісному рівні закріпила імперські ідеї, які і до того існували у російському соціумі (за «розширеною» теорією Т. Парсонса відображенням ідеології виступає система суспільних цінностей) [3, с. 319–320];

4) поширення російськими державними каналами думки про західного ворога, якому можна протистояти лише за умови агресивної політики й залякування. Тобто створена ілюзія безальтернативності режиму у росії, якщо за ціль ставиться збереження суверенності. Таким чином, ідеологія виступає виправданням і апологією (захистом) наявного ладу, що підпадає під визначення К. Мангайма;

5) за останні 8 років стало помітно, що громадяни країн, які росія вважала сферою свого впливу, хочуть позбутися впливу північного сусіда. В Україні відбувся «Майдан» наприкінці 2013 – початку 2014 років; у Білорусії акції протесту проти режиму Лукашенка у 2020–21 роках; у січні 2022 року виступи у Казахстані. Ці факти говорять про очевидну кризу впливу росії в регіоні. Тому у цей період рашизм починає активно поширюватися як обґрунтування «права» втручатися у внутрішні справи незалежних держав за рахунок спільного минулого, викликаного окупацією й надуманою загрозою, яка згадувалася вище. Ідеї, які актуалізуються у кризовий період, – це ідеологія (У. Матц) [7].

В основі рашизму, який уже цілком сформувався в офіційну ідеологію, лежать заперечення сили права й утвердження права сили, неповага до суверенітету сусідів і самотвердження через свавілля і насильство. Першочерговими ознаками рашизму є агресивна ненависть до інших людей, думка яких відрізняється від типової пропаганди російської федерації. Однією з основ рашизму є ідеологія духовної теорії Російської православної церкви про «богообраність» росіян. Таким чином, ми бачимо, що використання терміна «ідеологія» стосовно рашизму цілком виправдане.

Необхідно також розглянути основні ознаки рашизму, щоб наочно продемонструвати їх

співпадіння з фашистськими ідеями гітлерівської Німеччини. Поруч з цим буде надаватися порівняння рашизму зі сталінізмом, оскільки ключові засади російського національного міфу – це перемога в Другій світовій і позиціонування СРСР і теперішньої росії як головних борців з фашизмом/нацизмом у всіх його проявах.

1. Реваншизм і соціальна травма. Німеччина програла у Першій світовій війні і як наслідок підписала Версальський мирний договір, який сприймався німцями як ганебний, що призвело до колективної образи на всіх причетних до встановлення нової системи міжнародних відносин і бажання відновити «історичну справедливість». У випадку СРСР поразок, які викликали невдоволення, було дві. Перша 1905 року, коли ще існувала Російська імперія. Деякі можуть не погодитися щодо колективної травми на основі саме цього програшу, але заява Й. Сталіна як голови держави після капітуляції Японії говорить про інше: «Ми, люди старшого покоління, чекали на це 40 років». Ці слова вказують на те, що особи, які станом на 1905 рік були свідомого віку, не забули ганебної поразки значно меншій і, як вважалося, слабшій країні. Друга соціальна травма, на наш погляд, була викликана невдалим для росії закінченням Першої світової. Російська імперія несла величезні втрати і програвала на полях битви, тому коли більшовики прийшли до влади було підписано Брест-Литовський мирний договір з Німеччиною. У результаті Антанта, у складі якої була росія, виграла і отримувала від цього різні преференції, а комуністична росія знаходилася у стороні з величезними втратами через підписаний незадовго до перемоги сепаратний мир. Більшість населення могла сприйняти такий підсумок як змову інших країн і велику несправедливість.

Щодо росії, то вона визнала себе правонаступницею СРСР, який розпався, поклавши кінець Холодній війні і, очевидно, програвши в ній. У людей, які виховувалися у парадигмі величчя Союзу, ця подія мала викликати когнітивний дисонанс між тим, що чув усе життя і реальністю. Пройшовши через кризу ідентичності і прийнявши нові реалії, громадяни тепер уже росії, за допомогою ЗМІ, яким їх вчили довіряти, і нового лідера, який з'явився наприкінці 90-х з розповідями про «величне минуле», і не менш величне майбутнє, ідею про конкурентоспроможність росії із США й віру у перемогу над старим ворогом, якому «пощастило», що СРСР розпався.

2. Культ особи. Кожна із зазначених ідеологій уособлювалася фігурою харизматичного лідера (у розумінні М. Вебера), чий імідж ретельно вибудовувався за допомогою медіа. Їх образи виокремлюються схожим акцентом на маскулітності за допомогою привертання

постійної уваги до військового чи пов'язаного зі спецслужбами минулого. Цікавим також є намагання показати цих людей з протилежних сторін. Вони виступають «вождями народу», яким заготовлено «особливу місію» і водночас розповідається про їхній шлях до посади, тобто підкреслюється, що вони люди з народу. На наш погляд, амбівалентна за своєю суттю трансляція образу, спрямована на формування зв'язку між громадянами й очільником, з одного боку, і зрощенні непохитного авторитету – з іншого. Тобто це гра на архетипі батька, якого в традиційній культурі було прийнято однаковою мірою боятися і любити, і, звісно, не задумуючись коритися його волі.

3. *Знищення опозиції.* Подібні ідеології не можуть повноцінно функціонувати у демократичних суспільствах, тому тяжіють до встановлення тоталітарного/авторитарного режимів. Своєю чергою подібний порядок не допускає існування опозиції, яка може підірвати вплив влади, тому її знищували. У Німеччині 1934 р. відбулася «Ніч довгих ножів». Під час неї було вбито більше 150 людей. Основна частина – представники Штурмового управління (СА), тобто колишні союзники Гітлера, які стали висловлювати невдоволення його діями. У ті ж 30-ті у СРСР проводився «Великий терор», націлений на знищення усіх незгодних. Жертвами цієї політики стали мільйони. Рашизм як сучасна ідеологія послуговується одиничними актами залякування. У 2006 р. було вбито активістку і правозахисницю Анну Політковську, у 2015 р. – лідера опозиції Бориса Немцова. Відповідальність за ці вчинки, очевидно, влада росії не визнала, але на питання, кому були вигідні ці смерті, відповідь очевидна [8].

4. *Шовінізм.* Усі три ідеології виникли на територіях, які нещодавно були імперіями. СРСР можна розглядати в такому ж ключі. Недарма цей союз країн дослідники називають останньою імперією. Політика, яку проводили століттями різні імперії, вибудовувалася на вищості одного народу, який захопив інші й розглядав їх як такі, що поступаються йому за різними ознаками. Розглядані нами ідеології успадкували імперський погляд на інші народи. У основі нацизму знаходилася ціла ієрархічна модель, яка визначала не лише те, чим мають займатися представники різних народів, а й те, чи мають вони право на існування. Сталінізм декларував бажання об'єднати всіх людей світу в один народ, але чомусь за різними ознаками цей народ мав бути російським: скрізь мали знати російську мову, інтелігенція інших народів мала бути знищена, щоб не конкурувати з російською, російська культура називалася великою, а інші за замовчуванням – ні, цілі народи визнавалися зрадниками і депортувалися, і однією з причин цього було їх бажання уникнути русифікації, зберігши власну іден-

тичність. В основі рашизму лежать ідеї російської вищості, закладені імперією і закріплені СРСР. Тому, розпочавши повномасштабне вторгнення в Україну, путін зайнявся перекручуванням історичних фактів у спробі скасувати український народ. Ця позиція про українців, які насправді росіяни, але сплутані західними цінностями, явно вказує на російський шовінізм, який перекликається з ідеями сталінізму і німецького фашизму.

5. *П'ята колона й псевдореферендуми.* Ставлячи за ціль розширення територій і прагнути не мати при цьому супротиву зі сторони місцевого населення, відбувалося формування пронімецької/комуністичної/російської політичної сили, яка займалася би агітацією і створювала ілюзію волі народу увійти до складу іншої держави. Саме таким чином «Австрійська фашистська партія» допомогла Німеччині здійснити аншлюс Австрії за допомогою того, що деякі науковці називають «волевиявленням під дулом автоматів». Сучасна росія використала ці самі технології з анексованими територіями України у 2014 і 2022 роках. При цьому на території України протягом всього періоду незалежності існували партії, які не лише відкрито заявляли про свою проросійську позицію, але й у своїй риториці висловлювали позитивне ставлення до захоплення росією суверенної території іншої держави. Так, у Криму до 2014 року існувала партія «Русское единство», яка хотіла, щоб український півострів увійшов до складу росії.

Радянський Союз у цьому контексті дещо відмінний від попередніх держав-агресорів. На території країн, які мали потрапити під окупацію, звісно, створювалися місцеві комуністичні партії, які були об'єднані і у разі входження радянських військ всіляко допомагали червоним, але референдуми не проводилися. СРСР мав власну модель приєднання територій, за допомогою якої можна було продемонструвати «волю народу», – Всенародні збори, які ухвалювали рішення про приєднання до складу Союзу. Формуванням цих зборів займалися керівники окупаційної влади, які утворювали ядро нового місцевого політикуму з місцевих комуністів і симпатизуючих їм [8].

Таким чином, ми бачимо не лише схожість трьох розглянутих ідеологій, але і подібність методів, які ними використовувалися для досягнення цілей. Рашизм яскраво характеризується зневагою до особистості та намаганням розчинити особистість у «більшості» і при цьому придушити «меншість». Це і антиінтелектуалізм, який на практиці визначається критикою, обмеженням та репресіями до інтелектуалів як агентів Заходу та носіїв західних цінностей. А путінізм є персоналізованою реалізацією рашизму, яка має безліч прикметних якостей і рис. Путінізм зокрема широко

використовує маскування під «антифашизм», вибірково називаючи всіх, хто не підтримує імперіалізм росії, «нацистами». Так, з точки зору рашизму, в Україні є «нацизм», а наприклад, в Угорщині його нема.

Серцевиною цієї ідеології стала концепція «руського мира». А її головні тези полягають у такому:

- окремішність «російської цивілізації» від решти світу: «мы, русские, люди особенные, иностранцам нас не понять»;

- зверхність «російської цивілізації» над рештою світу: «мы, русские, более духовны, чем все остальные, нам чужд примитивный меркантилизм»;

- «русский мир» є всюди: де є хоча б одна «русская душа», там є й «русский мир», «границы России нигде не заканчиваются»;

- «есть великий и единый русский народ»: ніяких українців та білорусів не існує, це – вигадки іноземців. Таким чином заперечується право українців та білорусів на існування. Це мало чим відрізняється від нацистського заперечення права євреїв на існування;

- «Россия – страна победителей»: 9-травневе «победобесіє» перетворено на важливу об'єднуючу «скрепу». Одночасно відбувається мілітаризація свідомості населення, починаючи з дитячого віку («юнармія» як новий «гітлерюгенд»);

- Росія оточена ворогами, тому країні потрібна «сильна рука» для забезпечення порядку та протидії їхнім «підступним діям»;

- свої зовнішньополітичні цілі росія може вирішувати різними методами, включно з військовими [5].

Навряд чи цей перелік можна вважати повним, але й він дає певне розуміння того, як сучасна росія бачить світ і себе у ньому.

Наступне питання, яке варто дослідити, полягає у тому, як ідеологія «рашизму» реалізується на практиці. Тут маємо два виміри: внутрішньо- і зовнішньополітичний.

Головними характерними ознаками «практичного рашизму» у внутрішній політиці росії, на думку дослідників, є:

- придушення всіх демократичних прав і свобод громадян, імітація демократичного процесу. Має місце типова підміна понять, бо насправді можна говорити про очевидну формальність демократичних інститутів у росії;

- формування культу «вождя», створення атмосфери його винятковості, «єдиноправильності» прийнятих ним рішень, уособлення ним всієї країни: «есть Путин – есть Россия, нет Путина – нет России»;

- створення такого типу державного управління, яке характеризується корпоративізмом, розстановкою виключно «своїх» кадрів на провідні позиції у державному апараті та крупному бізнесі;

- опертя на силовий блок та його використання для переслідування опозиції та «інакшедумачих», створення у суспільстві атмосфери підозрілості та страху;

- запровадження системи державної пропаганди та цензури для формування у населення потрібного для панівного режиму сприйняття ситуації в країні і «картинки світу» [9].

У зовнішній політиці для «рашизму» характерними ознаками, як свідчить практика, є зокрема такі:

- тотальне порушення, зловживання і маніпулювання нормами міжнародного права;

- вчинення актів збройної агресії, тероризму, геноциду та інших злочинів проти людяності;

- пряме втручання у внутрішні справи інших країн через організацію кампаній з дезінформації, ведення активної пропаганди за допомогою державних ЗМІ, підкуп політиків, громадських діячів, журналістів та формування з них проросійської опозиції;

- використання нових методів ведення війни, зокрема, кібернападів, ІПСО тощо;

- захист авторитарних режимів у світі;

- ядерний тероризм тощо [9].

Отже, як називалися режими з такими чи схожими характеристиками? Якщо згадати відомі 14 ознак фашизму італійського філософа У. Еко та практики нацизму, можна впевнено стверджувати, що йдеться про сучасний фашизм.

Росія сьогодні – це такий собі «колективний Путін». Адже за 20 років росіяни так і не спромоглися на зміну влади та курсу розвитку своєї країни. В росії немає незалежної соціології і ми не можемо чітко визначити рівень підтримки населенням війни в Україні. Але серед тих, хто підтримує, – представники різних регіонів, різного соціального статусу та регіону проживання. Росіяни масово використовують нову свастику «Z» на автомобілях, у побуті, на громадських будівлях і навіть у дитячих садочках. Після оприлюднення подій у Бучі в російських інтернет-магазинах з'явилися у продажу футболки з написом «Різня в Бучі. Можемо повторити». Росіяни перебувають під впливом масованої пропаганди, освіта ідеологізована, а за інакшість думки за російським законодавством їм загрожує кримінальна відповідальність. Ми не бачимо протестів, соціального невдоволення. А це означає, що в більшості вони підтримують дії влади або готові з ними миритися. А громадські діячі, актори і співаки відкрито називають себе рашистами, адептами цієї ідеології. Один з найвідоміших рашистів – російський актор Іван Охлобистін – вважає, що «рашизм – це вибір мудрого», і доводить правильність своїм переконанням татуюванням на руці, яке він називає «тавро рашиста» [11].

Прихильників ідеології рашизму зазвичай називають «рашистами». Їхня психологія – це психологія ворожості людей, глибоко ображених вигаданими приниженнями, яким їх піддавав «Захід». Але за часів, «коли Росія сильна», рашисти нібито мають можливість помститися. Відмітною рисою їхньої свідомості є надія на силу. Важливою ознакою рашистів є розуміння історії росії як набір культових дат, яким рашисти поклоняються і в які вірять, такими, як наприклад, 9 травня – День перемоги. До речі, офіційним лозунгом святкування 2022 року є лозунг «1941–1945. Можемо повторити», а в Україні День перемоги над нацизмом проходить під лозунгом «Ніколи знову». Відзначимо, що у свідомості українців «переможний» символізм цього дня змінився на «меморіальний». З 2012 року фіксувалася поступова динаміка переосмислення цієї дати. Але війна з росією різко змінила погляди українців і сьогодні для 80% опитаних – це День пам'яті, і лише для 15% – День перемоги (у 2018 таких було 58%) [1].

Диктатура (41%) та фашизм (37%) – це основні характеристики, якими описують українці сучасний політичний режим у росії. Ще 10% характеризують російський режим як нацизм [1]. Це яскраво відображає сприйняття українцями політики й ідеології росії. Щодо позначення росіян, українці вживають визначення, зневажливі, на їхню думку. Цікавим, на нашу думку, є дослідження українського філолога та письменника Остапа Українця [6]. Але все ж таки найчастіше в побуті українці називають росіян не рашистами а:

«*Орками*» – проводячи паралель з книгами Толкіна та його персонажів. В Толкіна орки колись були ельфами, але потім їх захопили та катували сили зла, аж доки вони не втратили будь-якої людської подобі. Орки водночас ненавидять і бояться темну силу, котра зробила їх такими, – Саурана. Але також вони не знають жодних інших емоцій, тому їхня агресія сублімується у злість на все живе і нормальне.

«*Свинособаками*» слово із німецької мови від терміна «Schweinhunden», давня образа, асоціація одразу з двома тваринами, нечистими істотами. В багатьох культурах свиня є брудною твариною, як і собака – істота, яка їсть власні екскременти.

«*Москаль*» в українській мові історично означає солдата російської армії. В книгах українського письменника І. Котляревського бувають моменти, коли він вживає слово «москаль» у значенні «груба невихована людина».

«*Кацап*» – тюркське слово, яке означає «м'ясник» або «різник» у дуже негативному сенсі. Це значення для українців давно затерлося і слово «кацап» означає просто росіянина, але ця семантика, на жаль, знову стала нам надзвичайно близька. Це характерис-

тика людини, яка здатна робити те, що росіяни роблять на тимчасово окупованих територіях [6].

Термін «*рашист*» присутній більшою мірою в інформаційному просторі України, аніж у побутовому спілкуванні українців.

Повномасштабне вторгнення росії на територію України вплинуло на ставлення українців до росії, друзів, родичів, колег, що проживають на території сусідньої країни. Але ці зміни зараз лише загострилися, адже розпочалися в 2014 році із вторгнення росії на Донбас та в Крим. До символів рашизму належать безліч знаків і форм. Під час історії рашизм часто змінював свої символи.

У перші дні російської військової інтервенції в Україну у соцмережі потрапили знімки і відео російської військової техніки, поміченої білими латинськими літерами Z і V. Літера Z, яка трапляється найчастіше, стала знаком підтримки росіянами війни проти України, війни, яку, як і Гітлер окупацію Польщі у 1939-му, російське політичне керівництво і пропаганда називають «спецоперацією».

Висновки. Сучасна політика та ідеологія росії – фашистська і за змістом, і за формою. Рашизм можна визначити як квазі-ідеологію, яка є поєднанням імперства, великодержавного шовінізму, релігійного традиціоналізму, що ґрунтується переважно на ностальгії за радянським/російсько-імперським минулим. Ця ідеологія протиставляє себе західним, ліберально-демократичним цінностям та інститутам, зокрема вільним виборам, народовладддю та іншим громадянським правам і свободам. У центрі цієї ідеології – культ національного лідера (вождя), який повернув росії «велич».

14 квітня 2022 року Верховна Рада України визнала російську федерацію державою-терористом із тоталітарним неонацистським режимом та заборонила його пропаганду, а також пропаганду акту агресії росії проти України. 23 квітня 2022 року Президент України Володимир Зеленський заявив, що «те, що робить росія, – це не просто нацизм, а «рашизм», це поняття буде в підручниках з історії».

Сучасний рашизм – це нова форма нацизму середини ХХ ст. І навіть історичні факти свідчать про це: Аншлюс Австрії та Анексія Криму. Мюнхенський договір та Мінська угода – Судети та Донбас як намагання «замирення» диктатора. І врешті-решт напад на суверенну європейську країну як початок кривавої континентальної війни.

Отже, виходячи навіть з такого, дещо схематичного аналізу, можна дати таке визначення: рашизм – це уособлення расистської, ксенофобської, шовіністичної, популістської ідеології, що, попри свій очевидний антидемократизм, підтримується більшістю російського населення і реалізується в агресивній

та злочинній зовнішньополітичній діяльності росії. Рашизм ХХІ ст. – це логічне продовження росіянізму ХІХ ст. та сталінізму й пост-сталінізму ХХ ст. Те, що змінюється фронтмени цієї ідеології, але не змінюється її підтримка в російському суспільстві, свідчить про її архетипічне вкорінення. Актуалізація такої ідеології посилюється внаслідок геополітичних травм (поразка росії в війнах, у тому числі в холодній війні), але ці травми виступають як новий катализатор старої хронічної хвороби. Існування такої ідеології, як мінімум, з ХІХ ст. та її підтримка в росії ХХІ ст., вказують на її спроможність мобілізувати російське суспільство, підтримувати наявні форми реалізації політичної влади в державі, що фактично є імперію з титульним етносом та етнічними меншинами.

Рашизм є варіантом синтезу таких понять, як «фашизм», «нацизм», «комунізм» і має бути засуджений як людиноненависницька ідеологія та практика. Руйнація такої ідеології можлива виключно як наслідок руйнації рф не тільки як імперії, а як держави загалом. Поняття рашизму має бути зафіксоване у міжнародно-правових документах як сучасний російський еквівалент фашизму, а також стати предметом подальших наукових розвідок. Зокрема, на нашу думку, актуальним було б висвітлення суспільних потреб, які ця ідеологія намагається задовольнити протягом періоду свого існування, та практичного втілення, обґрунтовуючи тим самим своє право на існування. Які саме джерела стали визначальними для формування рашизму як ідеології, на якій ідентичності базується. Феномен «практиків» впровадження рашизму з числа представників етнічних груп (чеченців-кадірівців, дагестанців, бурятів) також потребуватиме додаткового осмислення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Восьме загальнонаціональне опитування: Україна в умовах війни. *Соціологічна група «Рейтинг»*. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/vosmoy_obschenacionalnyu_opros_ukraina_v_usloviyah_voynu_6_aprelya_2022.html (дата звернення: 21.04.2022).
2. Головаха Є. Якщо ми не здамося – вийдемо з цієї війни абсолютно інтегрованою європейською країною. *Новинарня*. 30.03.2022. URL: <https://povynarnia.com/2022/03/30/yegolovaha/> (дата звернення: 21.04.2022).
3. Головатий М.Ф. Політологічний словник. Київ: МАУП, 2005. 792 с.
4. Губашов Д. «Спецоперація» для депресивних регіонів Росії. Як Путін через війну в Україні позбавляється проблемної молоді. *Texty.org.ua*. 02.05.2022. URL: <https://texty.org.ua/articles/106552/spetsoperatsija-dlja-depresyvnykh-rehioniv-rosiyijak-putin-cherez-vijnu-v-ukrayini-pozbavljayetsjaproblemnoyi-molodi/> (дата звернення: 15.06.2022).
5. Дацюк С. Що таке рашизм? *Українська правда*. 2022. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/624fc6e87bb92/> (дата звернення: 26.04.2022).
6. Капустинська Т. Свинособаки, рашисти, кацапи: звідки взялися зневажливі прізвиська для ворога. *Платформа*. 28.04.22. URL: https://platfor.ma/topic/svynosobaky-rashysty-katsapy-zvidky-vzylasya-znevazhlyvi-prizvyska-dlya-voroga/?fbclid=IwAR3nw7k8GR0mF4qpeOI3foQ6srG1H5jW9PYDpZ7K_SRhKQJXvMeH7g4ZVi4 (дата звернення: 24.04.2022).
7. Маєвська С.В. Політика та ідеологія. *На урок*. 2020. URL: <https://naurok.com.ua/lekciya-politichna-ideologiya-208102.html> (дата звернення: 06.06.2022).
8. Мараєв В. Нацизм – фашизм – сталінізм – рашизм: 20 подібностей. *Історія без міфів*. 2022. URL: https://www.youtube.com/watch?v=jW3nQrg_Cuk&ab_channel=%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F%D0%91%D0%B5%D0%B7%D0%9C%D1%96%D1%84%D1%96%D0%B2 (дата звернення: 06.06.2022).
9. Огризко В. Дещо про «рашизм». *Українформ*. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3560964-ogrizko-deso-pro-rasizm.html> (дата звернення: 03.09.22).
10. Паниотто В. Россияне считают украинцев предателями, разрушившими «великую страну». *РБК-Україна*. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/vladimir-paniotto-rossiyane-schitayut-ukraintsev-1644225261.html> (дата звернення: 09.03.2022).
11. Bezrukova Olha. Venäjän hyökkäys–sota Ukrainassa vie sanakirjoihin aivan uuden sanan, joka tiivistää venäläisen fasismin. Interview for Pekka Torvinen. *Helsingin Sanomat*. URL: <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000008806706.html> (дата звернення: 02.05.2022).
12. Snyder T. We Should Say It. Russia Is Fascist. *The New York Times*. 2022. URL: <https://www.nytimes.com/2022/05/19/opinion/russia-fascism-ukraine-putin.html> (дата звернення: 02.04.2022).